

DOĞU GRUBU AĞIZLARINDA ÇOK ANLAMLI BİR KELİME: HAMA VE VARYANLARI

A Very Significant Word in the Eastern Group Dialects: Hama and its Variants

 Doç. Dr. Burhan BARAN

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Diyarbakır, Türkiye.
burhanbaran516@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received:
17.07.2022

Kabul/Accepted:
22.08.2022

Sayfa/ Page:
1-14

Öz

Başta internet olmak üzere kitle iletişim araçlarının gelişmesi, ulaşım kolaylığı ve benzeri etkenlerle ağızların karakteristik ses ve şekil özellikleri gittikçe kaybolmaktadır. Ağızlardaki dil özellikleri ve diğer kültürel özelliklerin kayıt altına alınıp geleceğe nesillere iletilmesi açısından ağız çalışmalarının önemi artmaktadır.

Bu makalede Türkiye Türkçesi ağızlarından bir grubu teşkil eden doğu grubu ağızlarında çok anlamlı bir kelime olan "hama" üzerinde durulmuştur. "Hama"nın yöresel ses farklılıkları nedeniyle ortaya çıkan "hema, heme, hıma, homa" varyantlarıyla "hama hama" şeklinde ikileme olarak kullanılışı da vardır. Doğu grubu ağızlarında hama ve varyantları yöreden yöreye kullanım sıklığı değişmekle birlikte yoğun olarak kullanılmıştır.

Bu kelimenin ve varyantlarının farklı anlamlarla doğu grubu ağızlarında yer aldığı, bu farklı anlamların "hemen, ama" dışında dizinlerde yer almadığı, verilen anlamların bazı örneklerde metin anlamıyla uyduğu çoğu örnekte ise uyumadığı tespit edilmiştir. Bu makalede hama ve varyantlarının cümle içinde on sekiz anlam kazandığı tespit edilmiş, bu anlamlar örnek cümlelerle desteklenmiştir. Bu kelimeler geçtiği cümlelerde zarf veya bağlaç görevini üstlenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi ağızları, doğu grubu ağızları, çok anlamlılık, hama ve varyantları

Abstract

Due to the development of mass communication tools (particularly the internet), ease of transportation and other similar factors, the characteristic phonetic and modal features of dialects are gradually disappearing. The importance of studies on dialects increases in terms of recording the grammatical characteristics of dialects and other cultural features as well as passing them down to future generations.

In the present article, the word "hama", which is of great importance in the eastern group dialects constituting a group of Turkey Turkish dialects, was discussed. Due to regional phonetic differences, "hama" is also used in the form of variants such as "hema, heme, hıma, homa" and as a reduplication in the form of "hama hama". While the frequency of use of hama and its variants in the eastern group dialects vary by region, they have been commonly used.

It was determined that this word and its variants were present in the eastern group dialects with various meanings, that these various meanings were not included in indexes with the exception of "hemen, ama", and that the meanings provided were in line with the textual meaning in certain examples but not so in most examples. In this article, it was detected that hama and its variants took on eighteen meanings within sentences, and these meanings were supported with example sentences. In sentences, these words served as adverbs or conjunctions.

Keywords: Turkey Turkish dialects, eastern group dialects, polysemy, hama and its variants.

Atıf/Citation: Baran, B. (2022). Doğu grubu ağızlarında çok anlamlı bir kelime: hama ve varyantları. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(14), 1-14.

Giriş

Günümüzde ağız çalışmalarının önemi artmaktadır. Başta internet olmak üzere kitle iletişim araçlarının gelişmesi, ulaşım kolaylığı ve benzeri etkenlerle ağızların karakteristik ses ve şekil özellikleri gittikçe kaybolmaktadır. Gerçi tümüyle kaybolması düşünülemez belki, ama ortak dilin özellikleriyle iç içe olma durumu fazlalaşmaktadır. Bazen bu etkenler sözcük kullanımının azalmasına, hatta sözcük yitimine de neden olmaktadır. Yapılan bir araştırmada Diyarbakır ağzında yitime uğrayan veya kullanımı çok azalan 112 sözcük tespit edilmiştir. (Baran ve Erten 2020, s. 378-383) Bu araştırma da gösteriyor ki ağızlarda kullanılan sözcüklerin tespiti ve yazıya geçirilmesi dil çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Şüphesiz sadece dil değil, edebiyat, tarih, gelenek, görenek kısacası kültürün tüm unsurlarını bu çalışmalarda bulmak ve değerlendirmek mümkündür. Söz varlığının önemine binaen ağızların söz varlığı üzerine yapılan kitap ve makale çalışmaları da artmaktadır. İşte bu söz varlığı içinde çok anlamlı kelimeler de bulunmaktadır. Çok anlamlılık bir kelimenin var olan anlamlarına zamanla başka anlamların eklenmesiyle oluşan bir anlam olayıdır. Bu anlam olayı sözcüğün temel, yan, mecaz, terim, argo kullanılışları, birleşik sözcük, deyim ve atasözlerinde geçen kullanılışlarının tümünü kapsar. Türkiye Türkçesi yazı dili için geçerli olan şu veriler çok anlamlılık konusu için örnek teşkil etmektedir:

“Temel söz varlığı içinde yer alan bak- fiiline Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te 17 anlam verilmiştir. Bu fiil 17 atasözü, deyim, birleşik fiil, birleşik isim ve kalıp söz içinde de geçmektedir. 17 anlama sahip uçmak fiili, ayrıca 3 deyim ve 6 birleşik isim içinde de çeşitli anlamlar kazanmıştır. Al- fiilinin anlamsal alanını 33 anlama birlikte 31 atasözü ve deyim, birleşik fiil, birleşik isim ve kalıp söz içinde fiilin kazandığı anlamlar oluşturmaktadır. Çıkmak fiili, 56 anlama madde başı yapılmıştır. İsimlerden el ve yol 6, göz 13 anlama madde başı olarak alınmış; ayrıca bu sözcükler pek çok deyim, atasözü, birleşik fiil, birleşik isim ve kalıp söz içinde kullanılmıştır.” (Baran, 2021, s. 73)

Bu makalede Türkiye Türkçesi ağızlarından bir grubu teşkil eden doğu grubu ağızlarında çok anlamlı bir kelime üzerinde durulmuştur. Doğu grubu ağızları Karahan’ın ağızların sınıflandırılması çalışmasında kuzeydoğu grubu ağızları ve batı grubu ağızlarıyla birlikte belirlediği, üç ana ağız grubundan biridir. Bu çalışmaya göre Ağrı, Artvin Merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti Hariç), Van Ağızları Doğu grubu ağızlarını oluşturur. (Karahan, 2011, s.1) Karahan, ana ağız gruplarını da kendi içlerinde alt gruplara ayırmıştır. Doğu grubu ağızları için belirlediği dört alt gruba dâhil olan il ve ilçeler şunlardır: I. grup: Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik, Halfeti hariç), Palu, Karakoçan (Elazığ) ağızları. II. grup: Kars (Ardahan, Posof hariç) Erzurum merkez, Aşkale, Ovacık, Narman, Pasinler, Horasan, Hınıs, Tekman, Karayazı, Erzincan merkez, Tercan, Çayırli, Kemah, Refahiye, Gümüşhan ağızları. III. grup: Ardahan, Posof (Kars), Artvin merkez, Şavşat, Yusufeli, Ardanuç (Artvin), Oltu, Tortum Olur, Şenkaya, İspir (Erzurum) ağızları. IV. grup Kemaliye, İliç (Erzincan), Elazığ merkez, Keban, Baskil, Ağın, Harput (Elazığ), Tunceli ağızları. (Karahan, 2011, s.1, 57-58)

Bu makalede incelenecek çok anlamlı kelime “hama”dır. “Hama”nın yöresel ses farklılıkları nedeniyle ortaya çıkan “hema, heme, hıma, homa” varyantlarıyla “hama hama” şeklinde ikileme olarak kullanılışı da vardır. En çok kullanılan şekil “hama” olup bunun ardından “hema” gelir. “Heme, hıma, homa ve hama hama” şekilleri ise çok az örnekte tespit edilmiştir. “Hama” ve varyantları geçtiği cümlelerde zarf veya bağlaç görevini üstlenmişlerdir. Kelimenin Farsça ve / veya Arapçadan doğu grubu ağızlarına geçmiş olma ihtimali kuvvetlidir. Farsçada “hemen, çabucak” anlamına gelen ve zarf görevinde olan heman kelimesinin ses düşmesi ve değişmesiyle, Arapçada ise “ama, fakat” anlamına gelen ve bağlaç görevinde olan amma kelimesinin ses düşmesi ve değişmesiyle “hama, hema, heme, hıma, homa” varyantlarıyla doğu grubu ağızlarına geçmiştir. Buna göre köken bakımından ayrı dillere sahip iki farklı kelime ses olayları sonucu aynı seslere sahip olmuş ve zaman içinde farklı anlamlar kazanarak çok anlamlı bir sözcük olarak kullanılagelmiştir. Kelimenin ağız çalışmalarında ve bu makalede tespit edilen anlamlarının çoğunlukla “hemen, çabucak; ama, fakat” olması, sözcük türü olarak zarf veya bağlaç olarak kullanılması bu görüşü desteklemektedir.

Aynı kelimenin farklı anlamlarla doğu grubu ağızlarının çoğunda mevcut olduğu ve bu farklı anlamların dizinlerde yer almadığı, “hemen” ve “ama” olmak üzere bir veya iki anlamla yetinildiği,

ancak verilen anlamların bazı örneklerde metin anlamıyla uyduğu çoğu örnekte ise uyuşmadığı tespit edilmiştir. Ağız çalışmalarının sözlük veya dizinlerinde yer alan anlamlar ile bu makalede tespit edilen anlamları şu tabloda göstermek mümkündür:

Tablo 1. Hama ve varyantlarının ağız çalışmalarında ve bu makalede tespit edilen anlamları

Ağız çalışmaları	Ağız çalışmalarının sözlük veya dizinlerinde yer alan anlamlar	Bu makalede tespit edilen anlamlar
(Artvin) Ardanuç Ağızı	hama (I) Hemen. hama (II) Ama, lakin, fakat.	hama: 1. Çabucak, hemen, o anda. 2. Ama, fakat.
Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağızı	hama: Hemen, derhal. hema hema: Hemen hemen.	hama: Çabucak, hemen, o anda.
Diyarbakır Ağızı	hama: Hama, hemen.	hama: 1. Çabucak, hemen, o anda. 2. Ardından, daha sonra. 3. Tereddütsüz, kararlı olarak, duraksamadan. 4. Devamlı. 5. Bunun üzerine. 6. Bu nedenle. 7. Varsın. 8. Fazla bir şey değil, fazla bir şey değilmiş gibi. 9. Bari, hiç olmazsa.
Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağzları	homa: Ama.	homa: Ama, fakat.
(Diyarbakır) Bismil Ağızı	hama: Hemen. heme: Hemen.	hama: 1. Çabucak, hemen, o anda. 2. Güçlülükle, zor bela. heme: Ardından, daha sonra.
(Diyarbakır) Bismil Türkmen Ağızı	heme: 1. Hemen, şimdi, derhal. 2. Farzet ki.	heme: 1. Çabucak, hemen, o anda. 2. Ama, fakat. 3. Ardından, daha sonra. 4. Varsın. 5. Keşke.
Bitlis Merkez Ağızı	Bu kelime çalışmanın sözlüğünde yer almamıştır.	hama: 1. Ardından, daha sonra. 2. Devamlı. 3. Hemen hemen, yaklaşık. 4. Ayrıca, bundan başka. 5. Yani.
Elazığ Yöresi Ağzıları	Bu kelime çalışmanın sözlüğünde yer almamıştır.	hama: 1. Çabucak, hemen, o anda. 2. Ama, fakat. 3. Ardından, daha sonra.

(Bingöl) Karlıova ve Yöresi Ağızları	hema: Hemen. hıma: Ama.	hema: 1. Ama, fakat. 2. Tereddütsüz, kararlı olarak, duraksamadan. hıma: Ama, fakat.
(Elazığ) Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları	hama: Ama. hema: Hemen. hıma: Ama, hemen.	hıma: Çabucak, hemen, o anda. hema: Ardından, daha sonra. hama: Tereddütsüz, kararlı olarak, duraksamadan.
Muş Merkez Ağzı	hema: Hemen.	hama: Çabucak, hemen, o anda. hema: Çabucak, hemen, o anda.
(Şanlıurfa) Siverek Merkez Ağzı	hama: Amma, hemen. hema: Ama. hıma: Ama.	hama: Ama, fakat. hema: Ama, fakat. hıma: Ama, fakat.
(Artvin) Şavşat Ağzı	hama: Hemen.	hama: Çabucak, hemen, o anda.
Tunceli İli Ağızları	hama: Ama, fakat.	hama: 1. Çabucak, hemen, o anda. 2. Ama, fakat. hema: Ayrıca, bundan başka.
Van Gölü Havzası Ağızları	hama: Farzet ki, öyle bil ki. hema: Ama.	hama: 1. Ama, fakat. 2. Hemen hemen, yaklaşık. 3. Varsay, farz et. 4. Sadece, yalnızca. hema: 1. Çabucak, hemen, o anda. 2. Ama, fakat.
Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları	hama: Hemen.	hama: Fazla bir şey değil, fazla bir şey değilmiş gibi.
(Artvin)Yusufeli Ağzı	hama: Ama.	hama: Ama, fakat.

Makale için ağız çalışmalarının dizin bölümlerinden yararlanılmıştır. Ancak dizin bölümü olmayan çalışmalar için metinler taranmıştır. Buna göre Doğu grubu ağızları arasında yer alan şu il ve ilçelerde hama ve / veya varyantları tespit edilmiştir: Ardanuç ağzı, Şavşat ağzı, Yusufeli ağzı (Artvin), Diyarbakır ağzı, Çüngüş ve Çermik Yöresi ağzı, Bismil ağzı, Bismil Türkmen ağzı (Diyarbakır), Bingöl merkez ilçe ve köyleri ağızları, Karlıova ve yöresi ağızları (Bingöl), Bitlis merkez ağzı, Elazığ yöresi ağızları, Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları (Elazığ), Muş merkez ağzı, Siverek merkez ağzı (Şanlıurfa), Tunceli ili ağızları, Van Gölü Havzası ağızları (Bitlis, Adilcevaz, Ahlat, Erciş).

“Hama” ve varyantları için diğer ağız gruplarının dizin bölümlerine de bakılmış, birkaç örnek dışında bu kelimeye rastlanmamıştır. Makale böylelikle doğu grubu ağızlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu durum ağızların sınıflandırılmasında söz varlığının da önemli bir ölçüt olabileceğini göstermekte, doğu grubu ağızlarının bir ana sınıf olmasının geçerliliğini teyit etmektedir.

Makalenin inceleme konusunu teşkil eden “hama” ve varyantları, anlamlarına göre tasnif edilmiştir. Önce bunların geçtiği örnek cümleler verilmiş, ardından cümlelerin Türkiye Türkçesi yazı diline aktarımı yapılmıştır.

Hama ve Varyantlarının Metinlerde Kazandıkları Anlamlar

1. Çabucak, hemen, o anda

Çoğunlukla “hama”, bazı örneklerde “hema”, iki örnekte “heme” ve bir örnekte “hıma” varyantlarıyla tespit edilen kelime, geçtiği cümlede eylemin “çabucak, hemen, o anda” yapıldığı anlamını kazandırır. Cümlede zarf görevinde olan “hama” ve varyantlarının en çok bu anlamıyla kullanıldığı tespit edilmiştir:

hama:

“Kör böle bi bahi şeye elli kemeri. **Hama** böle ceketin içine, ceketin içine koyi.” (DA: 2-19): Kör, şeye şöyle bir bakıyor, kemeri elliyor. **Hemen** ceketin içine böyle koyuyor.

“Deyi yav başım üzerine, **hama** mendili topli, deyi sen beni takip et.” (DA: 2-61): Başım üzerine diyor, **hemen** mendili topluyor, sen beni takip et, diyor.

“Siz ban bi alabalıh bulursazsa ben bu yarayı rahat ederem. **Hama** padişah emir vermiş. Balıhçılar denize çaylara getmişler.” (DA: 4-6): Siz bana bir alabalık bulursanız ben bu yarayı iyileştiririm. Padişah **hemen** emir vermiş. Balıhçılar denize, çaylara gitmişler.

“Padişah haber alanda küplere bini. **Hama** celladi çağırı deyi **hama** oğlanın başını vurun.” (DA: 4-18): Padişah haber aldığı küplere biniyor. **Hemen** celladı çağırıp **hemen** oğlanın başını vurun, diyor.

“Varsa gididi getiridi. İşaretle işaretle yapıdılar, işaretle, lal gibi işaretle. **Hama** giderdi bahardı ordadır, giderdi getirirdi karşısına koyardı.” (Bis.A: 4-33): Varsa gidip getiriyordu. İşaretle yapıyorlardı, işaretle, dilsiz gibi işaretle. **Hemen** gidip bakardı oradadır, gidip getirirdi, karşısına koyardı.

“Bahtım ele o konağa **hama** oradan döndüm, segirdim..” (ÇÇA: 16-53): O konağa öyle baktım, **hemen** oradan döndüm, koştum.

“Bi de bahılar ki yoharıdan bi sanduh gelir, **hama** bi sopaylan kenara çekirler.” (EYA: 36-159): Bir de bakıyorlar ki yukarıdan bir sandık geliyor, **hemen** bir sopayla kenara çekerler.

“Deyir ki ğızım bu oğlanın babasını tanı misin? Ğız he deyir. **Hama** oğlanın babasını buldirirler, ğıznan everirler, yeyirler içirler muradlarına geçirler.” (EYA: 36-160): Der ki kızım bu oğlanın babasını tanıyor musun? Kız, evet, der. **Hemen** oğlanın babasını buldururlar, kızla evlendirirler, yerler, içerler, muratlarına ererler.

“Ahşam oldi bah gena / Herkes getti evuna / Abla **hama** mektup yaz / Yolla bana ecela.” (Ard.A: Mektup manileri-4): Akşam oldu bak yine / Herkes gitti evine / Abla **hemen** mektup yaz / Yolla bana acele.

“O olan tarafının gedecahlarından kız tarafının haberi vardır. **Hama** sözi açmazlar, havadan sudan konişılır.” (ŞA: 7-255): O oğlan tarafının gideceklerinden kız tarafının haberi vardır. Sözü **hemen** açmazlar, havadan sudan konuşulur.

“O vahit o ğızların başi dedi ki o la, bu aşih, Hah aşığı. **Hama** ordan kahdi da dorğu fadişahın huzuruna galdı.” (ŞA: 7-510): O zaman o kızların başi dedi ki o la, bu aşık, Hak aşığı. **Hemen** oradan kalkıp doğru padişahın huzuruna geldi.

“He vallah hazırem atım de hazır seni beklirem. O da **hama** heç bohçasını almeden binmiş atın beline.” (MuşA: 10-23): Evet vallah, hazırım, atım da hazır, seni bekliyorum. O da **hemen** bohçasını bile almadan atın beline binmiş.”

“Bu mağaranın içinde ele güzel kuşlar ele keklikler var deyi, köpegizi oraya salın deyi hepsini size getirsin, çingenelere deyi. Çingeneler de **hama** köpekleri biraşılarda mağaranın içine herifi orda dayıyı ediler paramparça.” (DA: 3-23): Bu mağaranın içinde öyle güzel kuşlar öyle keklikler var diyor, köpeğinizi oraya salın diyor, hepsini size getirsin, çingenelere diyor. Çingeneler **hemen** köpekleri mağaranın içine bırakıyorlar, orada herifi, orada dayıyı paramparça ediyorlar.

“Padişah da **hama** orda ğızını affedir. Ğurbanlar kesdirir ğızını buldı deye. (EYA: 36-160): Padişah da

hemen orada kızını affeder. Kızını buldu diye kurbanlar kestirir.

hema:

“Halk Kımreş’i öldürmek istemiş. **Hema** Kımreş evine girmiş. Kapılarını kapatmış.” (MuşA: 7-19): Halk Kımreş’i öldürmek istemiş. Kımreş **hemen** eve girmiş. Kapılarını kapatmış.

“Sayın yüzbaşım dedim, versen ben **hema** izine gitmah isterim.” (VanGHA-Bitlis: 4-54): Sayın yüzbaşım, dedim, verirsen ben **hemen** izne gitmek isterim.

“Ertesi gün ineginin postin almış, çarşıya çıkmış. Bir de ne görsün bir kervan, orede durmuş. Oredaki insanların hepsi yatırmış. O da **hema** kendi eşeğinin yükünü başke bir eşeğe o eşeğin yükünü de kendi eşeğine bindirmiş.” (MuşA: 7-10): Ertesi gün ineginin postunu almış, çarşıya çıkmış. Bir de ne görsün bir kervan, orada durmuş. Oradaki insanların hepsi yatıyormuş. O da **hemen** kendi eşeğinin yükünü başka bir eşeğe o eşeğin yükünü de kendi eşeğine bindirmiş.

heme:

“Aşşam beş altı kimi **heme** yatılar. Biz ki dokuz on oldu onnan sora yatıyih.” (Bis.TA: 6-14): Akşam beş altı gibi **hemen** yatıyorlar. Biz ki dokuz on oldu mu ondan sonra yatıyoruz.

“Neyse oğlan dilek dili. Di ki heme bırda bele yer yarılardı men yerin çine gireydim. **Heme** yerinde yer yarılıp orya düşüp.” (Bis.TA: 14-409): Neyse oğlan dilek diliyor. Diyor ki keşke burada yer yarılardı da içine gireydim. **O anda** yer yarılmış, oraya düşmüş.

hıma:

“Dorğı Kabayi şerifa ziyarata gettih, aşşam namazdan aval, ziyaret yaptıktan sora ben **hıma** hoştum gavuştum gettım öptüm möptüm felan.” (KBAA: 5-31): Doğru Kabe-yi şerife, ziyarete gittik, akşam namazından önce, ziyaret ettikten sonra ben **hemen** koştum, gittim, öptüm möptüm falan.

2. Çabukluk anlamını pekiştirir

Çoğunlukla “hama” bir örnekte “heme” olarak tespit edilen kelime, cümlelerde önceden var olan çabukluk anlamını pekiştirmek için zarf görevinde kullanılmıştır:

hama:

“Kocasi evden çıhi, bu gelin de **hama** kocasi çihar çıhmaz ali mantosi, çarşafı o zaman nedirse artıh, ali.” (DA: 1-32): Kocası evden çıkıyor, bu gelin de kocası çıkar çıkmaz **hemen** mantosunu, çarşafını artık o zaman hangisiyse alıyor.

“Geldi eve **hama** saldırdı camlara.” (DA: 48-53): Eve gelir gelmez **hemen** camlara saldırdı.

“Geldiler beni istemeye kızım aşşam geldiler **hama** sabah babam aldı verdi.” (Tun.A: 14-1): Beni istemeye geldiler kızım, akşam geldiler, babam sabahleyin hiç beklemezsizin **hemen** beni verdi

“Davari köme getiriyir bir bahiyir ki güzel kız, hayvanda indi. **Hama** çarçabuh hayvani elinde aldı, dedi alla bunu bena gönderdi.” (Tun.A: 40-5): Davarı ahıra getirir, bir bakar ki güzel kız, **hemen** çabucak hayvanı elinden, Allah bunu bana gönderdi, dedi.

“On tene atlı alıp geliyor. Kız **hama** çarçabuh kahiyir, geliyor kayığı çözüyir.” (Tun.A: 40-21): On tane atlı atlı alıp gelir. Kız **hemen** çabucak kalkar gelir, kayığı çözer.

heme:

“Orda nası düşi **heme** orda öli.” (Bis.TA: 14-551): Orada düşer düşmez **anında** orada ölüyor.

3. Ama, fakat

Çoğu örnekte “hama”, üç örnekte “hema”, iki örnekte “hıma”, birer örnekte “heme ve homa” varyantlarıyla tespit edilen kelime “ama, fakat” bağlaçlarının görev ve anlamını taşımaktadır. Cümlede çabukluk bildiren bir zarf olmasının ardından “hama” ve varyantlarının en çok bu anlamda kullanıldığı belirlenmiştir:

hama:

“Sattım sattım **hama** parayı da peyniri da alamadım.” (Ard.A: Fıkralar-16): Sattım, sattım **fakat** parayı da peyniri de alamadım.

“Geliler diyiler biz şeye gideceğih İstanbul’a gideceğih **hama** herkes korhi gide.” (SMA: 21-20): Geliyorlar, diyorlar, biz şeye gideceğiz, İstanbul’a gideceğiz, **fakat** herkes gitmeye korkuyor.”

“Arzudan Ğamberi yan yana gömiler, o cadı ğarıyı da bi ğaç adım oyanı gömiler, **hama** cadı ğarının ğanı sıçiri o iki mezarın arasına.” (EYA: 2b-48): Arzu ile Kamber’i yan yana gömüyorlar, o cadı kadını da birkaç adım ileri gömüyorlar, **fakat** cadı kadının kanı sıçırıyor o iki mezarın arasına.

“Yüzbaşı getti getti dedi, hala baham, dedi. **Hama** dedi ölüdür, ğarıdır, namahremdir, nasi bahasın?” (EYA: 42-174): Yüzbaşı gitti gitti, hele bakayım dedi. **Fakat**, “Ölüdür, kadındır, namahremdir, nasıl bakarsın? dedi.

“Elaydi o zamanlarda karişuklar da varidi hepsi da var **hama** bu yılki kimi Allah etmiya Allah ey eda ortaluğı oğlum Allah ey eda.” (YA: 2-82): Öyleydi o zamanlarda karişıklıklar da vardı, hepsi de var, **fakat** bu yılki gibi Allah etmesin, Allah iyi etsin ortaluğı oğlum, Allah iyi etsin.

“Bela hep insan gücüyle **hama** gena da bir huzur besbereket var idi.” (YA: 7-38): Böyle hep insan gücüyle, **fakat** yine de bir huzur, çok bereket vardı.”

“Bi kalıp sabun bana veriyordu, diyordu bu bi kalıp sabunla yıhan **hama** biraz öğünde biraş. Yane elini yıharsın yohtur.” (Tun.A: 38-9): Bir kalıp sabun bana veriyordu, bu bir kalıp sabunla yıkan, **fakat** biraz önünde bırak, yine elini yıkarsın, yoktur.

“Gel bu koyunlari de alah gideh orda yaşıyirih. Eyi diyir. **Hama** sabahta satiyir geri geliyir ki koyunları hepi kurt parçalemiş, kız yoh.” (Tun.A: 40-33): Gel bu koyunları da alalım, gidelim, orada yaşarız. İyi, diyor. **Fakat** sabahleyin satar, geri gelir ki koyunların tümünü kurt parçalamış.”

“Patig tohuyirik. He, giydirik. **Hama** yun giymiler. Patik orlonnan tohuyirik, giydirik.” (VanGHA-Adilcevaz: 22-215): Patik dokuruz, evet giydirik. **Fakat** yün giymiyorlar. Patığı orlonla dokuruz, giydirik.

“Önceden mesela bi gelin geldiği zaman sabah erken keynanasının o zaman bele çeşmeler evlerde yohdi, onun abdes alıb namaz kılması için ibrihler wardi. Ha o ibrihlerde suyuni biraşirdi. **Hama** şimdi de keynanan keynat gelinlerin suyuni hazırlıy, biraş, abdes namaz kılması için.” (VanGHA-Ahlat: 7-175): Önceden örneğin bir gelin geldiği zaman sabah erkenden keynasının - o zaman böyle çeşmeler evlerde yoktu, onun abdest alıp namaz kılması için ibrikler vardı, işte o ibriklerde- suyunu bırakırdı... **Fakat** şimdi abdest alıp namaz kılması için kaynana ile kaynata gelinlerin suyunu hazırlıyor, bırakıyor.

hema:

“Aci biber yediğin zaman daha da çoh acıhıyorsun. **Hema** yemegin fazlasını yediğin zaman da mide rehetsiz olur.” (SMA: 23-145): Acı biber yediğin zaman daha da çok acıhıyorsun. **Fakat** yemegin fazlasını yediğin zaman da mide rahatsız olur.

“Bilahere sora onun evine get eger kader olırsa kızını verir, kader yohsa vermez he. Bu bele **hema** köri körine insan bunları bele zayetmez.” (Kar.A: 10B-50): Daha sonra onun evine git, eğer kader olursa kızını verir, kader değilse vermez, bu böyle; **ama** körü körine insan bunları böyle zayı etmez.

“Eskiden o kadaar yohdi, **hema** şimdi war.” (VanGHA-Adilcevaz: 26-54): Eskiden o kadar yoktu, **ama** şimdi var.

heme:

“Anam meni okuldan çiharttı. Üçe geçtim çiharttı. Dedim ana meni çihartma. **Heme** benim kafam çoh çalışıdı. Benim matmatığım çoh kuvatlıydı.” (Bis.TA: 14-174): Anam beni okuldan çıkardı, üçe geçtim çıkardı, ana beni çıkarma dedim. **Ama** benim kafam çok çalışıyordu, benim matematiğim çok kuvvetliydi.

hıma:

“Dört beş tene yumurtanı kırı, getiri ele güzel bıharatnan yeşillığınen, hepsinden birbirini içine kati.

Bu beledir. **Hima** o ki şenen yapar, etnen yapar, yoğuri, yoğuri...” (SMA: 32-10): Dört beş tane yumartayı kırıyor, getiriyor öyle güzel baharatla, yeşillikle, hepsinden, birbirinin içine katıyor. Bu böyledir. **Ama** o ki şeyle yapar, etle yapar, yoğuruyor, yoğuruyor...

“Ayı yaralymış **hima** ölmüş ölmemiş kimse bilmiyor.” (Kar.A: 1A-93): Ayı yaralymış, **ama** ölmüş, ölmemiş kimse bilmiyor.

homa:

“Ben ehtiyarem edemerem annatam. **Homa** şindi ben sahan bizim teziyalari annatam.” (Bin.A: 10-3): Ben ihtiyarım, gücüm yetmiyor anlatayım. **Ama** şimdi ben sana bizim taziyeleri anlatayım.

4. Ardından, daha sonra

Beş örnekte “hama”, bir örnekte “hema” “ve iki örnekte “heme” şeklinde tespit edilen kelime bir eylemden sonra meydana gelen eyleme “ardından, daha sonra” anlamlarını kazandıran bir zarf görevindedir:

hama:

“Gel beglerin, bezirganların paşaların gettiği kahveye götürüyüm seni. **Hama** oğlani ali kahveye götürü, oturlar.” (DA: 4-35): Gel, beylerin, tüccarların, paşaların gittiği kahveye götürüyüm seni. **Ardından** genci alıyor, kahveye götürüyor, oturuyorlar.

“Böyük bi memlekete gidiler. Deli Balta bi ev kirali. **Hama** oraya taşınılar.” (DA: 4-83): Büyük bir şehre gidiyorlar. Deli Balta bir ev kiralyor. **Ardından** oraya taşınıyorlar.

“Südlüyü ite pisige tökiler, gidiler, **hama** cadı ğarı geli, deyi netdın.” (EYA: 2b-46): Sütlacı köpek ve kedi için döküyorlar, gidiyorlar; **ardından** cadı kadın geliyor, ne yaptın diyor.

“Yav deyi misafir, dile benden ne dilisen, ne istisen, söyle, emret. Deyi yav ne istim. Hama bi tarafa böle altun koyın, bi tarafa benim aslanı koyın, **hama** verin bahan gidim he!” (DA: 3-184-185): Yav diyor, dile benden ne dilersen, ne istersen, söyle, emret. Diyor yav ne istiyeyim. Fazla bir şey değil, bir tarafa böyle altın koyun, bir tarafa benim aslanı koyun; **daha sonra** bana verin gideyim, e mi!

“Sen benim duami kabul ettin o zaman be bitte çohmiş kafalarında her şeyde **hama** bale başımı açe oradan başından bi tane bit çıkare hamele böyük bi bit çıkare bale eze iki tırnağının aresinde eze diye Allah’ım men senin yolun bunu kurban ettim.” (Bit.A: 2-39): Sen benim duami kabul ettin. (diyor). O zaman kafalarında, her şeyde bit de çokmuş. **Ardından** böyle başını açıyor, oradan, başından bir tane birt çıkarıyor, böyle iki tırnağının arasında eziyor, Allah’ım ben bunu senin yoluna kurban ettim.

hema:

“Orda Musluman olılar, şahadat getirilar, **hema** kilisaları yihıp cami yapilar.” (KBAA: 16-195): Orada Müslüman oluyorlar, şahadet kelimesini getiriyorlar, **ardından** kiliseleri yıkıp cami yapıyorlar.

heme:

“Kamışlının zeyratına gettüh. Bir tek türbesi varıdı.Tıfaf ettiler, hoş zeyratı hoş tıfaf ettiler.**Heme** çıhtüh yuharı kıraca.” (Bis.TA: 14-364): Kamışlı ziyaretine gittik. Bir tek türbesi vardı, hoş ziyareti hoş tavaf ettiler. **Ardından** yukarı kıraca çıktık.

“Hindi eskiden ışığ mişığ yohıdu, mazotlu çırılar mazotlu lambalar var idu. Karasını alıduh, yoğurıduh özünü, **heme** buriya koyıduh döğmi gibi.” (Bis.A: 9-19): Şimdi eskiden ışık mışık yoktu, mazotlu çırılar, mazotlu lambalar vardı, karasını alıyorduk, onu yoğuruyorduk, **Ardından** dövme gibi buraya koyuyorduk.”

5. Tereddütsüz, kararlı olarak, duraksamadan

Dört örnekte “hama”, bir örnekte “hema” şeklinde tespit edilen kelime kullanıldığı cümlede “tereddütsüz, kararlı olarak, duraksamadan” anlamlarını kazanan bir zarf görevindedir:

hama:

“Padişahın odasında iki sandalya varmış. Biri altun, kızı almağ istiyenler bu sandaliye oturılmış.

Diğeri de gümüşmüş misafirler otirmiş. Deli Balta **hama** gidi altun sandalye oturi.” (DA: 4-91): Padişahın odasında iki sandalye varmış. Biri altın, kızı almak isteyenler bu sandalyeye oturuyorlarmış. Diğeri gümüşmüş, misafirler oturuyormuş. Deli Balta **tereddütsüz** altın sandalyeye oturuyor.

“Eger ki kabul edisense kızı verirem. Deli Balta **hama** kabul edi.” (DA: 4-100): Eger ki kabul ediyorsan kızı veririm. Deli Balta **tereddütsüz** kabul ediyor.

“Padişah bahi bu hoş bişe. **Hama** deyi tacım tahtım senin olsun, hele o ilaştan sür. Hama o ki kızın başını ezdiği yılan vardı ya kızı sohan, sancan yılanlardan ondan yaptığı melhemi getiri padişan yarasına böle bi kitiik süri.” (DA: 4-131, 132): Padişah bakıyor bu hoş bir şey. **Tereddütsüz** tacım tahtım senin olsun, hele o ilaştan sür, diyor.

“Valla üç atlı geli, **hama** seni de vuracaklar, beni de vuracaklar.” (KBAA: 11-53): Valla, üç atlı geliyor, seni de beni de **tereddütsüz** vuracaklar.

hema:

“Çoh ta yigit idi, hiç korhmadı. Ben ne kadar ava gidiyordum bennen beraber **hema** hücum ederci avunun üzerine.” (Kar.A: 1A-56): Çok da yigit idi, hiç korkmadı. Ben ne kadar ava gidiyordum, **tereddütsüz** avının üzerine saldırırdı.

6. Devamlı

Tespit edilen beş örnekte “hama” şeklinde geçen kelime bir işin, bir davranışın “devamlı” yapıldığı anlamında zarf görevinde kullanılmıştır:

“Bele gelin düşman başine. Hama bele bi de kayni var benim oğlumin gelinimin abesidir. İki işah babasidir ... **hama** oğlimi bekliye, diye anan gine gitti toye.” (Bit.A: 6-1): Böyle gelin düşman başına. Bununla birlikte bir de kayni var, benim oğlumun, gelinimin ağabeyidir. İki çocuk babasıdır. **Devamlı** oğlumu bekleye, annen düğüne gitti, diye.

“Bir kuri maaşım var girmi nifisa baherem. Allah var bacım kocamde çalışme yan gale yere yate **hama** gide dame dame gide gündiz gide ahşame kade dam sipire gele.” (Bit.A: 7-2): Bir kuru maaşım var, yirmi nüfusa bakarım. Allah var bacım, kocam da çalışmıyor yan gelip yatıyor. **Devamlı** dama gide, gündüz gide akşama kadar dam süpüre, gele.

“Oğlan kızı şede daha görmezdi ta düğüne kade görmezdi. Şimdi **hama** gelele gidele, birbirlerini görele.” (Bit.A: 12-26): Oğlan kızı şeyde daha görmezdi, ta düğüne kadar görmezdi. Şimdi **devamlı** gidip gelip birbirlerini görüyorlar.

“Biz de demir deyiloh kızım. Mecbur haste de olacez sağ de olecoh kefirmiz de olecah hema herkeş mana diye, diye san ne ole olmiye **hama** sen gülasen özan.” (Bit.A: 19-14): Biz de demir değiliz kızım. Mecbur hasta da olacağız, sağlıklı da olacağız, keyfimiz de olacak, fakat herkes bana diyor: Sana ne oluyor, olur olmaz **devamlı** kendi kendine gülüyorsun?

“Ondan sora dezge vardi, puşi dezgesi, **hama** işlerdih.” (DA: 21-4): Ondan sonra tezgâh vardı, poşu tezgâhı, **devamlı** işlerdik.

7. Hemen hemen, yaklaşık

İki örnekte “hama” bir örnekte ikileme şeklinde “hama hama” varyantlarıyla tespit edilen kelime “hemen hemen, yaklaşık olarak” anlamıyla zarf görevinde kullanılmıştır:

hama:

“Biz eskidan ele ederdoh şindi yoh şindi **hama** hiç ne para ne tarti ne marti ne pardi ne bişeydi şindi yohto.” (Bit.A: 4-11): Biz eskiden öyle ederdik, şimdi yok, şimdi **hemen hemen** hiç ne para ne tarti marti ne paraydı ne bir şeydi şimdi yoktur.

“Yaşım **hama** yetmiş yediye buli.” (VanGHA-Erciş: 9-252): Yaşım **hemen hemen** yetmiş yediye buluyor.

hama hama:

“Onnara suyi doldurduğun zaman bele koyardın... **Hama hama** girmi kilo otuz kilo su alıllar.”

(VanGHA-Erciş: 9-154): Onlara suyu doldurduğun zaman böyle koyardın. **Yaklaşık olarak** yirmi kilo otuz kilo su alırlar.

8. Bunun üzerine

Tespit edilen iki örnekte “hama” kelimesi bir eylemin yapılması üzerine başka bir eylemin gerçekleştiğini ifade eden “bunun üzerine” anlamıyla bağlaç görevini üstlenmiştir:

“Kürtçe sordum yine bilemedi. Arapçayı biliyem yine sordum, anlamadı. **Hama** elimi attım bele koynumdan bi yüz lira çıkarttım, gösterdim kendisine.” (DA: 38-7): Kürtçe sordum yine bilemedi. Arapçayı biliyorum, yine sordum, anlamadı. **Bunun üzerine** elimi attım, böyle koynumdan yüz lira çıkarttım, kendisine gösterdim.

“Deyi Deli Balta deyi, ne olacah bizim halımız nedir? **Hama** Deli Balta deyi bah padişahım, bunun ilacı budur.” (DA: 4-137): Diyor: Deli Balta, ne olacak, bizim halimiz nedir? **Bunun üzerine** Deli Balta diyor: Bak padişahım, bunun ilacı budur.

9. Ayrıca, bundan başka

“Hama ve hema” şeklinde birer örnekte tespit edilen kelime “ayrıca, bundan başka” anlamıyla bağlaç görevinde kullanılmıştır:

hama:

“Bele gelin düşman başına. **Hama** bele bi de kayni var benim oğlumun gelinimin abesidir. İki işah babasıdır.” (Bit.A: 6-1): Böyle gelin düşman başına. **Ayrıca** bir de kayni var, benim oğlumun, gelinimin ağabeyidir.

hema:

“Onda sora benim çocuğlarım oldu. **Hema** hep eşim çobandı. Dedi ben birez koyun alam.

gitti veresiye yetmiş tene koyun aldı.” (Tun.A: 21-7): Ondan sonra benim çocuklarım oldu. **Ayrıca** eşim hep çobandı. Ben biraz koyun alayım, dedi.

10. Bu nedenle

Aşağıdaki örneklerde “hama” kelimesi “sebep-sonuç” ilişkisi içinde olan iki cümle arasında bağlaç görevini üstlenmiştir:

“Bahi oda ne, bir saray almış. **Hama** odayı da özine deyi tamam.” (DA: 4-144): Bakıyor oda ne ki, bir saray almış. **Bu nedenle** oda için de kendisine tamam diyor.

“Dedi korktuh dışarıya götürah **hama** bahçaya gömdüh.” (DA: 6-26): Dışarıya götürmeye korktuk, **bu nedenle** bahçeye gömdük.” dedi.

11. Yani

“Hama ve hema” varyantlarıyla birer örnekte tespit edilen kelime, daha iyi anlaşılması amacıyla önceki cümleyi sonraki cümleye açıklama ilişkisiyle bağlayarak “yani” bağlacının görevini üstlenmiştir:

“Kaynanem nasıldı kaynenem biraz **hama** bele oturedim çocuğımı bile emziredim vay sen oturmuşsen çocuğı emziresen hele bırakmedi emzirem de.” (Bit.A: 23-10): Kaynanam nasıl mıydı? Kaynanam **yani** biraz böyle otursaydım, çocuğumu bile emzirseydim, vay sen oturmuşsun, çocuğı emziryorsun, hele bırakmadı emzireyim de.

“He ki meaşini aledi her birimize ayri ayri aledi. Özüne de ayri aledi. **Hema** anahteri bele cebindedi gece gündüz pare aledi eşya aledi millete veredi.” (Bit.A: 19-45): Her ki maaşını alıyordu her birimize ayri ayri alıyordu, kendisine de ayri alıyordu. **Yani** anahtarı böyle cebindeydi, gece gündüz para alıyordu, eşya alıyordu, herkese veriyordu.

12. Varsın

Bir eylemin gerçekleşmesi için aşırı istek duyulduğunu ifade etmek amacıyla cümleler arasında kullanılır, “varsın” bağlacının görevini üstlenir. Bu anlamda birer örnekte “hama ve hema” varyantları

tespit edilmiştir:

“Sen evlen, ben senin mutluluğun göreyim demiş **hama** ben kötü olayım.” (DA: 1-19): Sen evlen, ben senin mutluluğunu göreyim demiş **varsın** ben kötü olayım.

“Gelsin **heme** üzünü görüm ölüm.” (Bis.TA: 9-227): Gelsin, yüzünü göreyim, **varsın** öleyim.

13. Fazla bir şey değil, fazla bir şey değilmiş gibi

“Hama” şeklinde iki örnekte tespit edilmiştir. “Fazla bir şey değil, fazla bir şey değilmiş gibi” bağlaçlarının görevini üstlenerek yapılmasını istediği şeyi basit ve kolay göstermek suretiyle yerine getirilmesini talep etme anlamı kazandırmıştır:

“Yav deyi misafir, dile benden ne dilisen, ne istisen, söyle, emret. Deyi yav ne istim. **Hama** bi tarafa böyle altın koyın, bi tarafa benim aslanı koyın, hama verin bahan gidim he!” (DA: 3-184-185): Yav diyor, dile benden ne dilersen, ne istersen, söyle, emret. Diyor yav, ne isteyeyim. **Fazla bir şey değil**, bir tarafa böyle altın koyun, bir tarafa benim aslanı koyun; daha sonra bana verin gideyim, e mi!

“Dedim: Heci Dahar, sen oğlan dört senedir Heci Mahmud’un kızını alıpsan. Sen kırk bin kağıda niye getiremisen? Man diyisen, **hama** sen iki yüz bin kağıda apar, aparmahnan olur mi dedim.” (VanGKHA-Adilcevaz: 4-141): Dedim: Hacı Dahar, sen oğluna dört yıldır Hacı Mahmut’un kızını istemişsin. Sen kırk bin liraya niye getiremiyorsun da **fazla bir şey değilmiş gibi** bana diyorsun sen iki yüz bin liraya götür, götürmekle olur mu?

14. Bari, hiç olmazsa

Aşağıdaki iki örnekte “hama” kelimesi geçtiği cümlede “bari, hiç olmazsa” anlamında bağlaç görevini üstlenmiştir:

“Deli Balta şehrin dışarısında oğlana deyi ki **hama** burda çadır kurah oturah. Bu memlekette boş han bulunmaz.” (DA: 4-124): Deli Balta şehrin dışında oğlana diyor ki bu şehirde boş han bulunmaz, **hiç olmazsa** burada çadır kuralım, oturalım.

“Fakat bu arada deyi ki padişah özine deyi bag oğlum her şeyimi aldın. Ban deyi sarayın **hama** alt katında bi oda ver, karımla orda oturayım.” (DA: 4-143): Fakat bu arada padişah kendisine diyor ki bey oğlum, her şeyimi aldın. **Hiç olmazsa** bana sarayın alt katında bir oda ver, karımla orda oturayım.

15. Güçlülle, zor bela

Aşağıdaki örnekte “hama” kelimesi eylemin “güçlülle, zor bela” yapıldığını belirten bir zarf görevindedir:

“Mercimeg bulamıdih. Valla yoh idi. Tolık molık getiridih, küşne gibi, susam. Neyse **hama** idare ediyorduh lo.” (Bis.A: 56-87): Mercimek bulamıyorduk, valla yoktu, tolık (ebegümece) molık getiriyorduk, küşne gibi, susam. Neyse **güçlülle** idare ediyorduk, lo.

16. Varsay, farz et.

Aşağıdaki örnekte “hama” kelimesi geçtiği cümleyi, önceki cümleye “varsay” anlamıyla bağlayan bir bağlaç görevindedir:

“O gözleren kurban olam dön gel sılaya. Ele bül, humardır; **hama** kaybetdin.” (VanGHA-Ahlat: 10-135): O gözlerine kurban olayım, dön, gel sılaya. Öyle bil ki kumardır, **varsay** kaybettin.

17. Sadece, yalnızca

Aşağıdaki örnekte “hama” kelimesi “sadece, yalnızca” anlamıyla kullanılan bir zarf görevindedir:

“Senin ümmetin heş bi iş yapmasin **hama** gece gündüz yirmi dört seet namaz kıla, o namazi bitiremez.” (VanGHA-Bitlis: 4-153): Senin ümmetin hiçbir şey yapmasa, gece gündüz yirmi dört saat **sadece** namaz kılsa, o namazı bitiremez.

18. Keşke

Aşağıdaki örnekte “heme” varyantı istek bildiren “keşke” anlamında bir zarf görevinde kullanılmıştır: “Neyse oğlan dilek dili. Di ki **heme** bırda bele yer yarılardı men yerin çine gireydim.” (Bis.TA: 14-409): Neyse oğlan dilek diliyor. Diyor ki **keşke** burada yer yarılardı da içine gireydim.

Sonuç

Bu makalede Türkiye Türkçesi ağızlarından bir grubu teşkil eden doğu grubu ağızlarında çok anlamlı bir kelime olan “hama” üzerinde durulmuştur. “Hama”nın yöresel ses farklılıkları nedeniyle ortaya çıkan “hema, heme, hıma, homa” varyantlarıyla “hama hama” şeklinde ikileme olarak kullanılışı da vardır. En çok kullanılan şekil hama olup bunun ardından hema gelir. Heme, hıma, homa ve hama hama şekilleri ise çok az örnekte tespit edilmiştir. Hama ve varyantları geçtiği cümlelerde zarf veya bağlaç görevini üstlenmişlerdir.

Ağız çalışmalarında bu kelime ve varyantları için “hemen” ve “ama” olmak üzere bir veya iki anlam verilmiştir. Ancak bu makalede hama ve varyantlarının cümle içinde on sekiz anlam kazandığı tespit edilmiştir. En çok “hemen, çabucak, o anda”, ardından “ama, fakat” anlamlarında kullanılmıştır. Hama ve varyantlarının geçtikleri cümlelere göre tespit edilen anlamları şunlardır:

1. Çabucak, hemen, o anda
2. Çabukluk anlamını pekiştirir
3. Ama, fakat
4. Ardından, daha sonra
5. Tereddütsüz, kararlı olarak, duraksamadan
6. Devamlı
7. Hemen hemen, yaklaşık
8. Bunun üzerine
9. Ayrıca, bundan başka
10. Bu nedenle
11. Yani
12. Varsın
13. Fazla bir şey değil, fazla bir şey değilmiş gibi
14. Bari, hiç olmazsa
15. Güçlülükle, zor bela
16. Varsay
17. Sadece, yalnızca
18. Keşke

Taranan eserlerin kısaltmaları

Ard.A: (Artvin) Ardanuç Ağzı

ÇÇA: Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı

DA: Diyarbakır Ağzı

Bin.A: Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağzı

Bis.A: (Diyarbakır) Bismil Ağzı

Bis.TA: (Diyarbakır) Bismil Türkmen Ağzı

Bit.A: Bitlis Merkez Ağzı

EYA: Elazığ Yöresi Ağızları
 Kar.A: (Bingöl) Karlıova ve Yöresi Ağızları
 KBAA: (Elazığ) Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları
 MuşA: Muş Merkez Ağzı
 SMA: (Şanlıurfa) Siverek Merkez Ağzı
 ŞA: (Artvin) Şavşat Ağzı
 Tun.A: Tunceli İli Ağızları
 VanGHA: Van Gölü Havzası Ağızları
 VanGKHA: Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları
 YA: (Artvin)Yusufeli Ağzı

Kaynakça

- Baran, B. (14-16 Ekim 2021). Türkiye Türkçesinde çok anlamlılık. 3. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu. Van-Türkiye. 73-82.
- Baran, B. ve Erten M. (7-9 Aralık 2020). Diyarbakır ağzında sözcük yitimi. *İzmir Demokrasi Üniversitesi Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi*. İzmir-Türkiye. 378-383.
- Başkan, A. (2012). *Bismil ağzı (inceleme- metinler- dizin)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Buran, A. (1997). *Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Efendioğlu, S. (2018). Ağrı ili ağızlarından derlemeler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22 (3). 1415-1435.
- Ercilasun, A.B. (2002). *Kars ili ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erten, M. (1994). *Diyarbakır ağzı (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökçür, E. (2006). *Van ve merkez köyleri ağızları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Gökçür, E. (2012). *Van Gölü havzası ağızları*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Gönen M.E. (2003). *Van Gölü kuzey havzası ağızları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Gülensoy T. ve Buran A. (1993). *Tunceli yöresi ağızlarından derlemeler*. Boğaziçi Yayınları.
- Gülensoy T. ve Buran A. (1994). *Elazığ yöresi ağızlarından derlemeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güngör, H. (2017). *Tunceli ili ağızları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Karahan, L. (2011). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koruk, Ö. (2019). *Yusufeli ağzı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Küçük, P. (1988). *Bingöl merkez ilçe ve köyleri ağızları (inceleme-metinler-sözlük)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Olcay, S. (1995). *Erzurum ağzı (inceleme-derleme-sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. ve Boz, E. (2001). *Diyarbakır ili Çüngüş ve Çermik yöresi ağzı (dil incelemesi-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. ve Boz, E. (2009). *Siverek merkez ağzı (dil incelemesi-metinler-sözlük)*. Gazi Kitabevi
- Özek, F. (2016). *Kemaliye ağzı (giriş-inceleme-metinler-sözlük)*. Kesit Yayınları.

- Özer, O. (1990). *Karlıova ve yöresi ağzları inceleme-metinler-sözlük*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Özmen, Ş. (2007). *Muş merkez ağzı inceleme-metin-sözlük*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Polat, F. (2000). *Şavşat ve yöresi ağzları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Sağır, M. (1995). *Erzincan ve yöresi ağzları (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- San, S. Ö. (1990). *Gümüşhane kültür araştırmaları ve yöre ağzları*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sökmen, İ. (2011). *Bismil Türkmen ağzı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Şenol S. (2015). *Ardanuç ağzı inceleme-derlemeler-sözlük*.
- Ünlü, E. (2015). *Gümüşhane ili Şiran ve Köse ilçeleri ağzları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adıyaman Üniversitesi.
- Üstün, M.C. (2008). *Erzincan merkez ağzının ses bilgisi ve söz varlığı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Yaşurgan, N. (2019). *Bitlis merkez ağzı giriş-inceleme-metin-sözlük*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adıyaman Üniversitesi.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Burhan BARAN

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.